
UDK 32-051 Jelić B.
323.1(=163.42)(497.1)"194/197"
94(497.13)"194/197"
Izvorni znanstveni članak
Primljen 2. X. 2012.

JOSIP JURČEVIĆ
Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb
jurjosip@gmail.com

POLITIČKA KONCEPCIJA I DJELOVANJE HRVATSKOGA NARODNOG ODBORA POD VODSTVOM BRANIMIRA JELIĆA

Sažetak

Političke koncepcije i djelovanja hrvatskih iseljeničkih političkih organizacija u Hrvatskoj su vrlo malo znanstveno istraživane te su stoga bile naglašeno zapostavljene u znanstvenoj literaturi i radovima koji se odnose na suvremenu hrvatsku povijest. Stoga je svrha ovoga rada sustavno predočiti temeljne odrednice razvoja političke koncepcije i djelovanja Hrvatskoga narodnog odbora (HNO) pod vodstvom Branimira Jelića kako bi se pridonijelo daljnjim istraživanjima i njihovu uklapanju u spoznaje o hrvatskoj nacionalnoj povijesti. Članak je većim dijelom nastao na temelju objavljene povijesne građe o djelovanju B. Jelića i HNO-a te kontekstualiziranja i interpretacije na osnovi odgovarajuće literature i objavljenih povijesnih izvora. Rezultati su pak pokazali da je Jelić sve do svoje smrti u svakom pogledu bio ključna osoba HNO-a te da je oblikovao novu, realističku političku koncepciju kojoj je glavni cilj bio djelovanje radi uspostavljanja samostalne i suverene hrvatske države. Zagovarao je i pokušavao ostvariti suradnju sa svima koji su tomu mogli pridonijeti. Tako je od sredine 60-ih godina nastojao ostvarivati što veću suradnju i sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) i poglavito s mlađim političkim snagama u domovini, uključujući i hrvatske državotvorne komuniste. Dostupni povijesni izvori potvrđuju da je

ta suradnja nedvojbeno ostvarena, a daljnja istraživanja trebaju utvrditi njezine detalje i razine utjecaja na mnoge događaje suvremene hrvatske povijesti, od Hrvatskoga proljeća do uspostave samostalne hrvatske države.

Ključne riječi: hrvatsko iseljništvo, Hrvatski narodni odbor, Branimir Jelić, Hrvatsko proljeće

1. Jelićevo djelovanje u Velikoj Britaniji (1945. – 1949.)

U drugoj polovini XX. stoljeća u hrvatskom je iseljništvu postupno nastajala nekolicina novih hrvatskih (iseljeničkih) političkih organizacija (usp. Čizmić i sur., 2005: 353-423). One su prvotno bile posljedica krajnje nepovoljnoga položaja „hrvatskoga pitanja“ u drugoj Jugoslaviji, u kojoj je totalitarni komunistički režim najstrože zabranjivao i učinkovito onemogućivao osnovne građanske slobode i prava. Cijeli društveni prostor u drugoj Jugoslaviji potpuno je nadzirala Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). Posebice je bila zabranjena sloboda udruživanja i javnoga govora te bilo kakva sloboda artikulacije društvenih interesa (usp. Petranović, 1988; Spehnjak, 2002.; Radelić, 2006; Akmadža, 2008 i 2010).

Zbog mnoštva razloga vrlo brzo nakon završetka Drugoga svjetskog rata bilo je razvidno kako se uspješno državotvorno političko djelovanje hrvatskoga iseljništva ne može zasnivati na koncepciji i osobama koje se prepoznaju kao izravni ili posredni nastavak Nezavisne Države Hrvatske (NDH). To su, između ostalih, prije ili kasnije uviđali i pojedini istaknuti predstavnici vlasti bivše NDH te pripadnici predratnoga Ustaško-domobranskog pokreta.

Najdosljedniji zagovornik i provoditelj ovoga stava bio je Branimir Jelić koji je svojim državotvornim djelovanjem već u međuraću ostavio iznimno dubok idejni i organizacijski trag u hrvatskome iseljništvu u Europi i na američkim kontinentima (usp. J. Jareb, 1982; Begić, 1986; M. Jareb, 2006).

Jelić je mogao biti nositelj ovakva pristupa ne samo zahvaljujući osobnim sposobnostima te već stečenim zaslugama i percepcijskomu statusu unutar hrvatskoga iseljništva nego i stoga što mu se nisu mogli

upućivati bilo kakvi – ni opravdani ni neopravdani – prigovori koji se odnose na NDH, jer je Velika Britanija protupravno ugrabila Jelića već u listopadu 1939. godine te ga – bez ikakva sudskoga postupka – držala u svome logoraškom zatočeništvu čak do prosinca 1945. godine.

Detalje ugrabljenja i zatočeništva Jelić je dokumentarno opisao u svojim političkim uspomenama (najprije objavljenima u nastavcima tijekom pet godina u mjesečniku *Hrvatska Država*; u daljnjem tekstu – HD), koje je nakon njegove smrti prikupio i u obliku kronike – zajedno s brojnim drugim izvorima o cjelokupnu Jelićevu djelovanju – objavio i kontekstualizirao istaknuti hrvatski povjesničar Jere Jareb (J. Jareb, 1982).

U *Uspomenama* je Jelić o svojem tadašnjem položaju naveo: „Iako sam ja uhvaćen u Gibraltaru kao vođa Ustaša i kao takav držan u zatočeništvu (ne internacija ni utamničenje, nego ‘detained at His Majesty disposal – zadržan na raspoloženju Njegova Veličanstva’) nikada me Englezi nisu optuživali zbog veza sa Osovinom ni kao neprijatelja Saveznika, nego samo kao pristašu hrvatske državne samostalnosti.“ (HD, X, 109-110, siječanj – veljača 1964.; u: J. Jareb, 1982: 182-183)

Nakon izlaska iz zatočeništva Jelić je nekoliko godina živio u Velikoj Britaniji (do 22. svibnja 1949.) i bio je vrlo dobro upoznat s političkim stanjem u Europi i svijetu. Uviđao je svu nepovoljnost tadašnjega položaja hrvatskoga naroda, „jer nas [Hrvate] je politički svijet zapadnih država uslijed srpske i partizanske promidžbe smatrao gorim od samoga đavla“ (HD, IX, 107-108, studeni – prosinac 1963.; u: J. Jareb, 1982: 177).

Stoga je, naglašava Jelić, trebalo najprije „mjerodavne krugove“ zapadnoga svijeta „informirati, da Hrvati ne pripadaju nikakvim totalitarnim ideologijama, niti da imaju ikakvih drugih ambicija, nego da budu gospodari u svojoj vlastitoj kući“ (HD, X, 109-110, siječanj – veljača 1964.; u: J. Jareb, 1982: 181).

Jelić je na slobodi počeo žurno ostvarivati vrlo široke i intenzivne kontakte, uključujući i dopisivanje s hrvatskim iseljenicima diljem svijeta te je tako bio detaljno upoznat i s masovnim pogubljenjima Hrvata na marševima smrti u Jugoslaviji i s izručenjima hrvatskih izbjeglica jugoslavenskomu komunističkom režimu. Hrvatske su izbjeglice u Europi,

zaključuje Jelić, postale „bezpravna divljač, koju je svatko mogao progoniti i loviti, kako je htio“ i „nije se našao ni jedan hrvatski političar, bez obzira, gdje on bio ili kojoj stranci i nazoru pripadao, da se je bio voljan zauzeti kod Zapadnih Saveznika, da se olakša teški usud i proganjanja, koja su se survale na Hrvate“ (HD, X, 109-110, siječanj – veljača 1964.; u: J. Jareb, 1982: 181), a „stara emigracija otišla je djelomično sa Šubašićem i Titom ili se povukla u svoje rupe“ (HD, IX, 107-108, studeni – prosinac 1963.; u: J. Jareb, 1982: 177).

Stoga je Jelić odmah nakon izlaska iz zatočeništva počeo djelovati na promicanju istine o „hrvatskome pitanju“ i pridonošenju zaštite hrvatskih izbjeglica. Njegove su aktivnosti, između ostaloga, obuhvaćale upoznavanja, razgovore, dopisivanja i uspješnu suradnju s mnoštvom vrlo istaknutih osoba i institucija britanskoga političkoga i crkvenoga života, kao i osnivanje (sredinom 1946.) Privremenoga središnjeg odbora za zaštitu i skrb hrvatskih političkih izbjeglica (Provisional Central Committee For Protection and Welfare of Croatian Political Refugees) sa sjedištem u Londonu, a sve to o vlastitu trošku (usp. J. Jareb, 1982: 176-203).

Za vrijeme boravka u Velikoj Britaniji Jelić je oblikovao idejna i povijesna uporišta te organizacijsko polazište za osnivanje Hrvatskoga narodnog odbora, što je i sâm istaknuo u *Uspomenama* tvrdeći: „Tu su udareni prvi temelji osnutku Hrvatskog Narodnog Odbora“ (HD, X, 119, studeni 1964.; u: J. Jareb, 1982: 195). Neke od tih temelja Jelić navodi i u jednome opširnijem pismu koje je u travnju 1948. poslao dr. Anti Nikšiću u Buenos Aires kako bi mu dao „prikaz našeg stanja, kako ga gledam, i prikaz našeg rada za budućnost, koji mi imamo vršiti“ (HD, X, 119, studeni 1964.; u: J. Jareb, 1982: 203).

U pismu Jelić kaže da „svaki narod nalazi u svojoj državnosti najvišu formu svoje individualne osobnosti“ pa „osoba koja to ne želi, ne priznaje vlastitom narodu jednakost s ostalim“. Stoga, smatra Jelić, „Hrvat, koji ne stoji na stanovištu samostalne države Hrvatske, nema prava da se bavi hrvatskom narodnom politikom“ (J. Jareb, 1982: 196).

Što se tiče povijesne geneze, Jelić je pošao od „vjekovnih nedaća i tragedija“ hrvatskoga naroda koje su jednim dijelom bile uvjetovane

geopolitičkim položajem i drugim okolnostima, ali je bio uvjeren da je hrvatski narod „jednak najboljem na svijetu i nema naroda koji nas nadmašuje“, jer kad „bi jedan drugi narod živio u našim okolnostima, njega bi davno nestalo sa kugle zemaljske“.

U razmatranju odgovornosti za tadašnji iznimno težak položaj „hrvatskoga pitanja“ Jelić se kratko i do kraja jasno suočio s povijesnim pogrješkama i odgovornošću upravljačkih elita u Hrvatskoj „počam od 1848., a koje su kulminirale u periodu od 1918., pa do danas“. Jelić naglašava: „naše narodno vodstvo je bilo naša narodna tragedija, jer je svaka šepRTLja koja se demagoškim frazama uspjela afirmirati, bila uvjerena, da je pozvana od Boga da vodi čitav hrvatski narod i da je samo ona tu, koja ima određivati njegovu sudbinu.“

Jelić je do kraja otvoren i dosljedan i kada govori o NDH. Najprije naglašava „da je možda najsretniji čas moga života bio (iako sam bio zatvoren) vijest o proglašenju NDH“ te da je s Antom Pavelićem „i danas vezan istim osjećajem prijateljstva“. Potom nastavlja da je – zbog „nemilih događaja“ u NDH te „uz uveličavanje i promidžbu svih naših neprijatelja“ – na hrvatski narod „i na ideju hrvatske države pala [...] takva ljaga, da ćemo mi trebati mnogo vremena i velikog rada, dok je budemo očistili“ (J. Jareb, 1982: 196-198).

Jelić je bio potpuno svjestan kako njegov politički projekt ne će prihvatiti dvije istaknute hrvatske iseljeničke političke grupacije – ni Hrvatska seljačka stranka (HSS), koju je predvodio jugoslavenski orijentirani Vlatko Maček, ni glavnina kompromitirane strukture vlasti bivše NDH, koja se većim dijelom spasila bijegom i s kojom bi (kako je već rečeno) takav projekt ionako bio unaprijed osuđen na propast pa Jelić na njih nije ni računao.

Jelić je u pismu A. Nikšiću naglasio kako Maček čak „ne će da se otvoreno izjavi za samostalnu državu Hrvatsku“ jer bi se „na taj način mogao izigrati u slučaju, da zapadni saveznici budu htjeli uspostaviti Petrovu Jugoslaviju. Toga radi on [Maček] se sastaje i zajedno radi sa Fotićem, najkrvnijim neprijateljem hrvatskog naroda i čovjekom, koji misli i po treći puta Hrvate žedne prevesti preko vode“ (J. Jareb, 1982: 199).

Procjenjujući izbjeglu strukturu vlasti bivše NDH i starije državotvorno iseljeničtvo, Jelić otvoreno piše Nikšiću da i među njima ima nekoliko skupina, a dvije su „nepametnih i nepolitičkih naziranja“. Jedna skupina „najedanput napada na najstrašniji način sve što se je dogodilo od 1941.“, a druga „smatra, da je potrebno i dalje voditi borbu za uspostavu hrvatske države, ali da ta borba znači ponovno predavanje vlasti njima, da oni mogu voditi politiku na isti način, kao što su je vodili do sloma 1945“ (J. Jareb, 1982: 200).

Potpору za politički projekt „samostalne i suverene države Hrvatske“ Jelić je očekivao i tražio među brojnim domoljubnim i državotvornim hrvatskim izbjeglicama i iseljenicima koji su razumijevali tadašnje hrvatsko i međunarodno stanje te prepoznavali potrebu i način suvremenoga hrvatskog političkog djelovanja. Jelić kaže da su upravo ovi Hrvati neopravdano marginalizirani, tj. da od njih „nažalost ima najmanje riječi, iako se među njima nalaze trijezni i pametni muževi, koji bi domovini i borbi dali izvrsne usluge“ (J. Jareb, 1982: 200).

U svakom pogledu zreloму i iskusnomu Jeliću bilo je potpuno jasno da se politički projekt „samostalne i suverene države Hrvatske“ u tadašnjim iznimno nepovoljnim okolnostima može ostvariti samo okupljanjem svih hrvatskih državotvornih snaga u hrvatskome iseljeničtvu i u domovini te njihovim upornim zajedničkim organiziranim djelovanjem.

Tako Jelić piše Nikšiću:

...potrebno je da sprovedemo organizaciju svih novih i starih izbjeglica, da se složno povežemo i točno pobrojimo i da znademo za svaku osobu: tko je za što upotrebljiv [...] Osim toga mi moramo sprovesti organizaciju našeg otpora u domovini na takav način, da štedimo hrvatsku krv do onoga časa, dok naše žrtve ne će biti u stanju, da donašaju pozitivne i sigurne uspjehe. Uz to mi moramo pripremiti i pripraviti organizaciju vlasti, koja će u danom času moći i odmah djelovati punom parom. (J. Jareb, 1982: 202)

Na kraju pisma Jelić ukratko upozna je Nikšića s načinom i prvim koracima koje je već napravio prema istaknutim hrvatskim iseljenicima u više europskih zemalja i na obama američkim kontinentima radi početka njihova djelovanja na ustrojavanju organizacije i izboru odbora „za

vođenje čitavog našeg rada“. Potom naglašava da je potrebno „čim prije“ započeti „s izdavanjem naše središnje i glavne novine Hrvatska Država negdje u Europi, koja bi bila glavnom novinom za domovinu i iseljeništvu“ (J. Jareb, 1982: 203).

Na tragu svega naznačenoga početkom svibnja 1948. u Londonu Jelić je s 28 Hrvata osnovao „nadstranačku“ organizaciju Društvo Hrvata u Velikoj Britaniji. Jelić je izabran za predsjednika, a to se ponovilo i na prvoj glavnoj skupštini Društva na kojoj je osobno ili preko punomoći nazočilo 460 članova (usp. J. Jareb, 1982: 298).

2. Osnivanje i početak djelovanja Hrvatskoga narodnog odbora

U svibnju 1949. godine Jelić se iz Britanije preselio u Njemačku te je Društvo Hrvata u Velikoj Britaniji bez njegove nazočnosti održalo godišnju skupštinu na kojoj je Jelić izabran za počasnoga predsjednika, a Franjo Kordić za predsjednika. Na temelju pisane poruke B. Jelića skupština Društva donijela je Rezoluciju koja je prvi inicijativni dokument za osnivanje Hrvatskoga narodnog odbora.

U Rezoluciji se između ostalog navodi: „Apeliramo na nacionalnu svijest hrvatskih prvoboraca, da konačno ostvare jedan REPRESENTATIVNI HRVATSKI ODBOR, koji će voditi socijalnu skrb za hrvatske izbjeglice i predvoditi hrvatsku narodnu borbu do konačnog postignuća narodne i državne samostalnosti.“ (J. Jareb, 1982: 298)

U svibnju 1950. Društvo je uputilo okružnicu uglednim Hrvatima u iseljeništvu u kojoj se tražila suglasnost za sastanak u Europi glede osnivanja reprezentativnoga hrvatskog narodnog odbora. Nakon pristiglih odgovora u Münchenu je 21. i 22. listopada 1950. održan sastanak predstavnika hrvatskih iseljenika iz Austrije, Belgije, Francuske, Njemačke i Velike Britanije. Jednoglasnom odlukom stvoren je Privremeni Pripravni Hrvatski Narodni Odbor u koji su ušli Stjepan Buć, Vilim Cecelja, Hamid Hromalić, Branimir Jelić, Nikola Šušnjara i Janko Vranicani.

Potom su na sastanku donesene Rezolucija i Deklaracija. U Rezoluciji je zaključeno kako se „čim prije treba izabrati HRVATSKI NARODNI

ODBOR“ koji će imati „dužnost voditi hrvatsku narodnu borbu u inozemstvu i tumačiti volju hrvatskog naroda u ovom času, sve dok hrvatski narod u domovini nema za to mogućnosti. **On ne će biti predstavnikom bilo koje skupine, nego izraz sveukupne volje hrvatskog naroda. U njemu je mjesto svakoj hrvatskoj ličnosti, skupini i stranci, koja stoji na stanovištu hrvatske države**“ (J. Jareb, 1982: 302-303).

U Deklaraciji koja je kasnije nazvana Münchenskom deklaracijom posebno je naglašeno „da je hrvatsko pitanje međunarodno pitanje i da se ono može riješiti jedino likvidacijom danas još postojeće i isključivo komunističkom diktaturom podržavane umjetne tvorevine Jugoslavije, te uspostavom samostalne hrvatske države u našim etničko-historijskim granicama, koje su na zapadu fiksirane u odredbama Pariškog mira 1947., a na istoku teku duž rijeke Drine, pokrivajući se sa granicama bivše podunavske monarhije do godine 1918.“ (J. Jareb, 1982: 303)

Privremeni je odbor, radi komuniciranja s hrvatskim iseljeničkim organizacijama i skupinama te s uglednim iseljenim Hrvatima u Europi i na američkim kontinentima, nekoliko puta odgađao osnivanje stalnoga odbora. To se napokon dogodilo 23., 24. i 25. kolovoza 1952. na sastanku u Münchenu.

Za počasnoga predsjednika Hrvatskog Narodnog Odbora (HNO) izabran je Filip Lukas, a Vilim Cecelja postao je dušobrižnik HNO-a. Za predstavnike HNO-a u Antiboljševičkom Bloku Naroda izabrani su Hinko Alabanda, Stjepan Buć, Branimir Jelić i Hamid Hromalić.

Ustrojen je i jedan dio Izvršnoga odbora (kao Predsjedništvo HNO-a) u koji su ušli Ivo Brozović (predsjednik), Hakija Hadžić, Ivo Omrčanin i Branimir Jelić (potpredsjednici) te član Matija Ledenički (pseudonim Mate Frkovića), a Stjepan Buć postao je tajnik.

Popunu Izvršnoga odbora trebalo je izvršiti nakon izbora predstavnika HNO-a s američkih i drugih kontinenata. Radi provođenja tih izbora postavljeni su sljedeći povjerenici: Ante Došen za SAD; Velimir Briški za Kanadu; Branko Benzon, Marko Sinovčić i Drago Jelić za Argentinu; Roman Jovičić za Venezuelu, Blaško Štitić za Čile te Ante Bonifačić i Damjan Rodin za Brazil (usp. J. Jareb, 1982: 313).

Koncepciju i smjernice djelovanja HNO-a uobličio je B. Jelić prije sastanka u Münchenu te je to bio sastavni dio okružnice kojom je sazvan ovaj sastanak. Ponovno je naglašeno kako je HNO „tijelo sastavljeno od svih hrvatskih narodnih staleža, stranaka, skupina i uglednih pojedinaca“ te se stoga ne smatra „nikakvom novom skupinom [...] U slučaju, da odmah, u početku, iz bilo kojih razloga, ne bi bilo moguće ujediniti sve hrvatske političke skupine u Hrvatskom Narodnom Odboru, on će nastojati sa svima naći dodirne točke, njih što više usklađivati, izbjegavajući svako međusobno napadanje.“ Osim toga HNO „želi suradnju sa svima predstavnicima narodnih manjina u Hrvatskoj, koji prihvaćaju stanovište hrvatskog naroda za njegovom slobodom i samostalnošću“.

Zatim se navodi kako će HNO nastojati svoj rad organizirati „po cijelom svijetu, gdje god ima hrvatskih naseljenika [...] Prikazati pred cijelom svjetskom javnošću hrvatsko pitanje, u pravom i istinskom svijetlu [...] Podržavati veze diljem svijeta sa predstavnicima svih slobodoljubivih naroda i predstavnicima onih naroda u emigraciji čije se zemlje nalaze pod komunističkom diktaturom [...] Spremati vojničke snage za borbu protiv komunizma, uzpostavu hrvatske države i njenu obranu.“ (J. Jareb, 1982: 308-309)

Sjedište HNO-a bio je München, a pododbori su tada postojali u Rimu, Parizu, Londonu, Madridu, Salzburgu i u Belgiji.

Na zasjedanju HNO-a potkraj prosinca 1953. u Münchenu prvi je put osobno sudjelovao Krunoslav Draganović. Izvršena je popuna Izvršnog odbora: Velimir Svjezić izabran je za blagajnika, a Mirko Šamija za njegova zamjenika; pomoćnici tajnika postali su Hasan Ćustović i Vilko Majncl.

Radi opsežnosti rada u Europi osnovane su, po prijedlogu B. Jelića, četiri sekcije HNO-a: Organizatorna, Propagandistička, Financijalna i Vanjsko-politička. Zaključeno je kako će se osnovati Privremeni Interkontinentalni Odbor „koji bi imao zadaću usklađivati rad H.N.O.-a u Europi i predstavnika organizacija Odbora na drugim kontinentima“ (J. Jareb, 1982: 315).

Potkraj svibnja 1955. u Münchenu je održana plenarna sjednica HNO-a na kojoj je usvojen dokument „Cilj, načela i statut rada Hrvatskog

Narodnog Odbora“. Na temelju toga izabrani su Interkontinentalni odbor i Izvršni odbor za Europu. Za predsjednika Interkontinentalnoga Odbora izabran je B. Jelić i članovi: Ante Došen (SAD), Rudolf Baričević (Južna Amerika), Hasan Ćustović (Sirija) te iz Europe Stjepan Buć, Ernest Bauer, Janko Vranicani, Josip Gržin (kasnije je promijenio prezime u Bombelles) i Velimir Svježić (blagajnik).

Izvršni odbor za Europu činili su: I. Brozović (predsjednik), Krunoslav Batušić, E. Bauer, Ivo Brezović, S. Buć, V. Majncl, Vladimir Mičuda, V. Svježić, M. Šamija, Nikola Prpić, Ante Dujuić, Stipe Nosić, Jozo Babić i J. Vrancani (usp. J. Jareb, 1982: 317-318).

U kolovozu 1955. započele su izlaziti novine *Hrvatska Država* kao glavno glasilo HNO-a.

3. Krize i rascjepi u HNO-u

Tijekom ljetnih mjeseci 1956. došlo je do prvih očiglednih neslaganja u redovima HNO-a. Stoga, kao i zbog preseljenja velikoga broja istaknutih članova HNO-a iz Europe, došlo je do znatnih promjena unutar HNO-a, što se može smatrati početkom novoga razdoblja u djelovanju HNO-a (usp. J. Jareb, 1982: 320-321).

Na sjednici HNO-a održanoj potkraj rujna i početkom listopada 1956. u Münchenu preustrojena je organizacija. Interkontinentalni Odbor prestao je postojati te je odlučeno da na čelu čitavoga HNO-a bude Izvršno Vijeće od devet članova, a vođenje sekcija preuzeli su pododbori. U novo Izvršno Vijeće izabrani su: B. Jelić (predsjednik), E. Bauer, Teodor Uzorinac, V. Svježić, J. Vranicani, Džafer Kulenović (uskoro je umro pa je na njegovo mjesto došao Meho Mehičić, kojeg kasnije zamjenjuje Ešref Tulić), Ante Ciliga, Luka Brajnović i Miroslav Varoš. K. Batušić izabran je za voditelja organizacijske sekcije, S. Buć kulturne, B. Jelić vanjskopolitičke, K. Draganović socijalne, E. Bauer propagandističke i Krunoslav Perčić vojničke. Luka je Brajnović, umjesto E. Bauera, postao urednikom *Hrvatske Države* (usp. J. Jareb, 1982: 343-346).

U nekoliko sljedećih godina HNO je znatno povećao broj članova i osnovao mnogo novih ogranaka te je uspješno javno djelovao. Osobito

se isticala suradnje B. Jelića i K. Draganovića na zaštiti hrvatskih izbjeglica koje su austrijske i talijanske vlasti i nadalje prisiljavale na povratak u Jugoslaviju. Osim toga objavljeno je više memoranduma, predstavaka, proglašenja i tomu slično vezano za tadašnja međunarodna zbivanja (usp. J. Jareb, 1982: 344-364).

Tako je primjerice u povodu kratke protukomunističke revolucije u Mađarskoj (listopada 1956.) HNO uputio izraze potpore pobunjenicima i ponudu pomoći u dragovoljcima. Nakon sovjetske intervencije i sloma revolucije u Mađarskoj te nemira u Poljskoj HNO je (u prosincu 1956.) glavnomu tajniku UN-a uputio memorandum u kojem se za hrvatski i druge potlačene narode traži provođenje prava na samoodređenje (usp. HD, II, 16-17, Božić 1956.; u: J. Jareb, 1982: 360-362).

Godinu dana kasnije (1957.) HNO je uputio pozdravni brzojav kancelaru Zapadne Njemačke (Konradu Adenaueru) koja je prekinula diplomatske odnose s Jugoslavijom jer je Jugoslavija uspostavila diplomatske odnose s Istočnom Njemačkom (usp. HD, III, 28. studeni 1957.; u: J. Jareb, 1982: 362-363).

Zanimljivo je da nije javno objavljena predstavka koju je HNO 1958. godine uputio Svetomu Ocu (Pio XII.) u kojoj se izražava bojazan da bi moglo doći do približavanja odnosa između Vatikana i režima komunističke Jugoslavije „što bi moglo škoditi crkvi i hrvatskom narodu“ (J. Jareb, 1982: 363).

Iste godine (1958.) započela je prva velika kriza unutar HNO-a, koja je nakon dvije godine završila rascjepom unutar organizacije. Povod krizi bile su financijske malverzacije M. Varoša, za kojega se kasnije nedvojbeno utvrdilo da je agent jugoslavenskih obavještajnih službi (usp. Vukušić, 2002: 343-344), a kojeg su tada podupirali K. Draganović i A. Ciliga, s kojima je Varoš blisko surađivao u Italiji. Kriza je razriješena u svibnju 1960. na skupštini HNO-a koja je potvrdila ranije donesenu odluku o isključenju Varoša, Cilige i Veljka Mašine iz HNO-a.

Odmah nakon rascjepa Draganović i njegova skupina osnovali su organizaciju Hrvatski Demokratski Odbor (HDO). Međutim već nakon godinu dana (1961.) i u HDO-u je, zbog Varošova djelovanja, došlo do

rascjepa te je tada i Ciliga javno optužio Varoša da je agent jugoslavenske policije (usp. J. Jareb, 1982: 354-360).

Unatoč navedenom rascjepu u HNO-u se stanje nije stabiliziralo ponajprije stoga što je nakon Varošova isključenja u redovima HNO-a i nadalje djelovala nekolicina agenata jugoslavenske policije (Rizo Dautović, Muharem Denjo, Ivan Garmaz, Stjepan Ilovar i dr.). Uostalom, slično stanje bilo je i u većini ostalih političkih organizacija hrvatskoga iseljeničtva koje su na taj način razbijane iznutra (usp. J. Jareb, 1982: 383-389; Vukušić, 2002).

Zbog takvih djelovanja uskoro je u HNO-u izbila nova kriza, i to u samome čelništvu. Ona se javno potpuno prepoznala u rujnu 1962. za vrijeme Jelićeva sudjelovanja na Hrvatskome Kongresu u New Yorku. Naime tada su M. Frković i S. Buć, uz podršku još nekih članova HNO-a, poslali dopis Kongresu u kojem navode kako B. Jelić nije ovlašten govoriti u ime HNO-a (usp. J. Jareb, 1982: 369).

Ovaj sukob u čelništvu HNO-a potrajao je sve do ljeta 1965., a radi utvrđivanja koja skupina ima pravo legalno se predstavljati kao HNO angažirana su i pravosudna tijela njemačke države.

Na kraju je, u kolovozu 1965., sudski povjerenik sazvao skupštinu u Münchenu na kojoj je Jelić izabran za predsjednika Predsjedništva HNO-a, H. Hromalić za potpredsjednika, M. Muftić za tajnika, Prpić za blagajnika i Josip Krivić petim članom predsjedništva (usp. J. Jareb, 1982: 395).

4. Nova koncepcija

Nakon ove krize započelo je novo razdoblje djelovanja HNO-a, kojim je ova organizacija bitno obilježila cjelokupno hrvatsko političko djelovanje u iseljeničtvu i hrvatsku političku koncepciju općenito te je bila presudna i za životnu sudbinu B. Jelića.

Naime Jelić je bio jedini istaknuti hrvatski političar u iseljeničtvu koji je brzo i jasno uočio nove okolnosti tadašnjih međunarodnih odnosa i sukladno tomu nastojao preoblikovati koncepciju hrvatskoga državotvornog djelovanja. Jedno uporište njegova novoga programa polazilo

je od činjenice hladnoratovskoga suživota svjetskih velesila u kojem je – nakon Kubanske krize (1962.) i početka *detanta* – bilo teško očekivati daljnja hladnoratovska zaoštavanja ili treći svjetski rat (usp. Vukadinović, 2001; Kissinger, 1981). Stoga je Jelić počeo zagovarati hrvatsku državotvornu suradnju s bilo kojim međunarodnim čimbenikom – uključujući osobito Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR ili Sovjetski Savez) – koji pokaže spremnost pomoći pri stvaranju samostalne hrvatske države.

Drugo uporište bila je nužnost vođenja uglavnom tzv. domovinske, a ne iseljeničke politike, što je značilo da se političko djelovanje hrvatskoga iseljeničtva treba uvelike prilagoditi i uklopiti u prohrvatska djelovanja u domovini. To će reći da je trebalo ostvarivati što veću suradnju s uglavnom mlađim političkim snagama u Hrvatskoj, uključujući i dio strukture komunista u Hrvatskoj koji su bar donekle uviđali teškoće „hrvatskoga pitanja“ i njihovu nerješivost u jugoslavenskome okviru.

S ovom, tada potpuno novom političkom koncepcijom B. Jelića, odnosno HNO-a, može se u iseljeničtvu poistovjećivati jedino djelovanje Vjekoslava Luburića i organizacije kojoj je bio čelnik – Hrvatskoga narodnog otpora (usp. Čizmić i sur., 2005: 391-404). No Luburić je, zbog teške stigme iz Drugoga svjetskog rata, imao vrlo malo izgleda otvoreno i široko zastupati i provoditi takvu politiku.

Okvirna idejna koncepcija politike B. Jelića i HNO-a u ovome razdoblju (1965. – 1972.) danas se može prilično jasno uočavati na temelju poznatih Jelićevih djelovanja i govora te tekstova koji su objavljeni u *Hrvatskoj Državi*. No još uvijek nije dostupna pismohrana HNO-a kao ni osobna Jelićeva pismohrana, koji su najvažniji za doznavanje detalja, posebice onih koji se odnose na praktične dodire i dosege što ih je Jelić ostvario prema pojedinim državama (Sovjetskomu Savezu i drugima) i poglavito prema hrvatskim komunistima u Hrvatskoj. Također za sada su neistražene ili su nedostupne odgovarajuće službene pismohrane u zainteresiranim državama.

Istoga dana navečer – nakon izborne skupštine HNO-a 28. kolovoza 1965. – održana je i opća skupština na koju su „bile pozvane ne pojedine skupine, nego borci iz cijele Europe“ i tada je Jelić održao znakoviti

programski govor, a potom je pročitao Poruke Domovine i Manifest Hrvatskom narodu domovinskog Hrvatskog Revolucionarnog Vijeća.

U svome govoru Jelić je najprije općenito osudio komunistički sustav upravljanja jer „nije uspio pokazati nikakvih uspjeha. On je samo na mjesto prvašnjih kapitalista-stručnjaka – stvorio novu klasu nenaobraženih i nestručnih funkcionera, koji su upropastili u svim državama – gdje je sproveden taj sistem – narodnu privredu.“ Poslije toga je rekao: „A mi poručujemo danas hrvatskim komunistima, da će im hrvatski narod sve oprostiti što su učinili, ako nemaju zablacene ruke pravednom hrvatskom krvi i ako se priklone svome narodu u borbi za njegovu državnu slobodu [...] Mi poručujemo razočaranim komunistima, neka pomognu našu borbu ostajući unutar Saveza Komunista bez straha, a oni koji su se već i formalno odijelili – neka nam pristupe i pomognu u revolucionarnom radu.“

Jelić je otvoreno zatražio promjenu dotadašnjega isključivog antikomunizma u vanjskopolitičkoj orijentaciji hrvatske iseljeničke politike jer „mi nemamo ništa od toga, da stvaramo neke velike antikomunističke planove i borimo se protiv komunizma na nesvrshodan način. Ako je američki velekapitalizam odlučio da se saživljava s komunizmom, zašto da mi budemo ‘papskiji od pape’, da tražimo neprijatelje, kad ih ionako dosta imamo? – Zašto da ne pokušamo iskoristiti za naše svrhe sve, pa i komunizam, da Hrvatskom Narodu olakšamo život i stvorimo Hrvatsku Državu.

Za nas su važni i moraju nam biti važni interesi Hrvatske i hrvatskog naroda, pa za to rješenje moramo imati slobodne ruke, da tražimo eventualne suradnike tamo, gdje ih možemo dobiti.“

Zatim je pozvao „svo pravoslavno stanovništvo na području Hrvatske, da dođe razboru i učini lojalnim svoje držanje prema hrvatskom narodu i Hrvatskoj Državi“.

Jelić je dotadašnju hrvatsku iseljeničku politiku smatrao razmrvljenom i premalo domovinskom te je u govoru naglasio novi pristup:

Nas ne interesiraju podjele, nas ne interesira politika emigrantskih grupa i grupica, mi želimo i hoćemo voditi samo hrvatsku politiku [...] za nas sve postoji samo jedan pravi put i samo jedna pravilna mogućnost t.j.

da vodimo politiku hrvatske domovine, da zajedno s formiranim Hrvatskim Revolucionarnim Vijećem radimo na ostvarenju naših nacionalnih ciljeva. (HD, XI, 129, rujan 1965.; u: J. Jareb, 1982: 396-397)

U *Poruci Domovine*, na kojoj stoji da je potpisana u Zagrebu 20. kolovoza 1965., između ostaloga napisano je:

Hrvati još uvijek hoće mirno rješenje hrvatskog pitanja, ali to Srbi neće. Da Srbi hoće sporazum, odmah bi se o svemu moglo pregovarati. Oni neće razgovore na miroljubiv način, oni nas sile na silu [...] Ima još hrvatskih seljaka, ima još hrvatskih radnika, ima još hrvatskih studenata, koji nisu pali u očaj, koji su puni prkosa i gnjeva, KOJI SE NE BOJE NIKOGA I NIČEGA, KOJI SU SPREMNI SVAKI ČAS DA SE DIGNU S ORUŽJEM U RUCI, DA PADNU ZA SLOBODU NARODA I BUDUĆNOST NACIJE. (HD, XI, 129, rujan 1965.; u: J. Jareb, 1982: 402)

U *Manifestu*, koji je potpisalo Hrvatsko Revolucionarno Vijeće iz domovine, između ostaloga stoji:

...teške prilike hrvatskog naroda prisilile su hrvatske rodoljube, da stvore HRVATSKO REVOLUCIONARNO VIJEĆE i da se postave temelji za hrvatsku narodnu samoobranu [...] HRVATSKO REVOLUCIONARNO VIJEĆE donijelo je slijedeće načelne odluke [...] proglašuje sve čine i akte političke prirode, sve zakone i sve naredbe počam od 1918. donesene po prvašnjoj srpskokraljevskoj i sadašnjoj srpskokomunističkoj vlasti ništetnima i za hrvatski narod nevrijednim i neobvezatnim [...] obećava hrvatskom narodu kao i svima hrvatskim građanima ine narodnosti potpunu slobodu zbora i dogovora, slobodu tiska, prosvjete i kulture, nepovredivost osobnog vlasništva [...] proglašava ništetnim i nevažećim komadanje hrvatskog nacionalnog teritorija [...] izjavljuje, da će oteta imovina biti povraćena iskonskim vlastnicima odnosno njihovim nasljednicima [...] izjavljuje, da ne priznaje nikakav međunarodni zajam ili bilo kakovu novčanu obvezu, koje su proistekle iz primanja tih zajmova od strane kraljevskih i komunističkih beogradskih vlada [...] U svrhu spriječavanja ponovnog međusobnog krvoprolića HRVATSKO REVOLUCIONARNO VIJEĆE poziva predstavnike srpskog naroda, da stupe u dodir s našim predstavnicima u inozemstvu radi pregovora i dogovora za častan i miran razlaz. (HD, XI, 130, listopad 1965.; u: J. Jareb, 1982: 406-410)

Različita zbivanja u domovini i svijetu vjerojatno su utjecala na sve rjeđe javno isticanje Hrvatskoga Revolucionarnog Vijeća, što je primjetno i u *Hrvatskoj Državi* u kojoj od veljače 1966. o ovome vijeću nema važnije obavijesti. O tome je Jelić u ljeto 1966. posredno napisao: „Mi smo danas svjedoci jednog sveopćeg političkog previranja [...] Zato se više nego ikada ukazuje potreba, da se naše akcije ubuduće prilagode novim situacijama, ostavljajući po strani sve predrasude, koje bi samo bile na uštrb elastičnosti naše borbe.“ (HD, XII, 139-140, srpanj – kolovoz 1966.; u: J. Jareb, 1982: 416)

Od travnja 1967. započelo je na temelju nove političke koncepcije iznimno dinamično promidžbeno i organizacijsko djelovanje B. Jelića u Europi i na američkim kontinentima, čime je u iseljeništvu nastojao pridobiti što širi krug potpore za svoju političku koncepciju. Stoga je vrlo učestalo putovao i sastajao se s čelnicima hrvatskih iseljeničkih političkih organizacija i skupina te s predstavnicima iseljeničkih organizacija drugih potlačenih naroda. Na brojnim je i različitim skupovima držao programatske i prigodne govore, pisao je memorandume, predstavke itd. (usp. J. Jareb, 1982: 395-596).

U govoru na jednome hrvatskom javnom skupu u Njemačkoj (u travnju 1967.) Jelić je između ostaloga znakovito rekao: „Ako se danas rimski papa [Pavao VI.] sastaje s predsjednikom Sovjetskog Saveza, s Gromikom i drugim komunistima, zašto ne bi i mi, da obranimo svoj narod surađivali i s hrvatskim komunistima, pa i sa sotonom, ako bi bila za to potreba“ (J. Jareb, 1982: 418).

Radi ostvarenja glavnoga političkog cilja – uspostava samostalne hrvatske države – Jelić i HNO većinu su svoga djelovanja usmjerili na organizacijsko objedinjavanje cijeloga državotvornoga hrvatstva, o čemu nedvojbeno svjedoči i objavljeni zaključak Izvršnog Vijeća HNO-a iz travnja 1969.: „... da je potrebno ne samo sprovesti zajedničku suradnju hrvatskih organizacija po Europi, nego sprovesti jedinstvenu organizaciju za borbu u domovini i van nje. Bez takove organizacije je nemoguće postići bilo kakav veći uspjeh.“ (HD, XV, 169, ožujak – travanj 1969.: u: J. Jareb, 1982: 426)

Potkraj 60-ih, tj. u pripremnim godinama Hrvatskoga proljeća, Jelić je nastojao uspostaviti što bliskije dodire sa Sovjetskim Savezom i nekim komunistima u Hrvatskoj jer je prema tadašnjoj situaciji očekivao da će tako najbrže doći do obnove samostalne hrvatske države. Nakon sovjetske invazije na Čehoslovačku (1968.) na političkoj, diplomatskoj i medijskoj pozornici otvarale su se različite mogućnosti i spekulacije, uključujući i mogućnost sovjetske zainteresiranosti za izravniju suradnju s Hrvatskom, što je potom moglo voditi i ostvarenju samostalne hrvatske države.

Takva očekivanja naglo su porasla – i u B. Jelića i u krugu različitih osoba i interesa oko njega – nakon informacija o pripremama i potom čina otvaranja Generalnoga konzulata SSSR-a u Zagrebu potkraj 1969. godine. Uskoro potom nade su se još više razbuktale nakon što je u siječnju 1970. održana Deseta sjednica Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (CKSKH) i nakon što su slijedila burna zbivanja za vrijeme Hrvatskoga proljeća (v. *Preporod hrvatskih sveučilištaraca*, 1971; *Izveštaj o stanju u Savezu Komunističke Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma...*, 1972; Tripalo, 1990; Dapčević-Kučar, 1997).

Naznačeni međunarodni i unutarjugoslavenski događaji stvorili su – u Jelića i u krugu oko njega – nadu i/ili uvjerenje kako već postoji sovjetski plan „finizacije Hrvatske“ (tj. slično položaju Finske) pa je stoga „SSSR spreman djelovati u pravcu rušenja Jugoslavije“ te da neutralnost Hrvatske „znači nesumnjivo i sovjetski strateški interes“ (usp. HD, XVI, ožujak – travanj 1970.; u: J. Jareb, 1982: 445-447).

Za sada se može zaključiti da je Jelić barem početkom jeseni 1969. uspostavio dodire s neimenovanim predstavnikom Sovjetskoga Saveza, što je i sâm potvrdio u kasnije održanome javnom govoru: „Moram primijetiti, da smo prije nešto više od godinu i pol [...] bili inicirani od strane legitimnih predstavnika jedne strane sile“ (HD, XVII, 191, ožujak – travanj 1971.; u: J. Jareb, 1982: 431).

Mnoštvo činjenica očigledno govori u prilog zaključku kako su Jelić i HNO, i prije dodira sa Sovjetskim Savezom, imali izravne i posredne dodire s nekim hrvatskim komunistima u Hrvatskoj. Obje ove teme, tj. opseg i razine komunikacije, detalji pregovaranja i dogovaranja još su i

danas znanstveno neistražene i neuklopljene u spoznaje o suvremenoj hrvatskoj povijesti. No sâm Jelić i mnoštvo drugih osoba to je potvrdilo tada i u kasnijim pisanjima, s tim što je Jelić o toj suradnji (s nekim komunistima u Hrvatskoj i sa SSSR-om) tada javno govorio s velikim oprezom i bez detalja kako ne bi ugrozio ni osobe ni suradnju. O ovoj suradnji do određene razine jasno govore i jugoslavenski službeni dokumenti (*Izvještaj o stanju u Savezu Komunističke Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma...*, 1972, str. 28-29, 43, 102; v. i *Uputstvo, Državnog Sekretarijata za inostrane poslove*, iz jeseni 1970. koje je dijelom citirano u ovome radu).

Primjerice o svemu tome Jelić je, i prije ljeta 1970., jasno pisao u *Hrvatskoj Državi*:

Mi smo pred hrvatsku javnost iznijeli naše koncepcije u onoj mjeri, u kojoj je to politički pametno i moguće. Svatko nas je razumjeti mogao. Ovaj novi pravac za nas uopće i nije nov, on je nov u akciji, ali sadržajno mi smo ga već 60-ih godina inaugurirali. Proglas Hrvatskog Revolucionarnog vijeća, ta ideološka platforma iz 1965. jasna je potvrda ovoga. Nesumnjivo i mi ćemo se tu prilagođavati novim prilikama, ali načelno zadržavati stavove [...] Ako danas postoji mogućnost, a ona je izgleda tu, onda smo mi obavezni ispitati sve mogućnosti postizavanja slobode [...] Sa svima koji su nam prijatelji, pa tako i sa SSSR-om, spremni smo surađivati. Bez pardona, otvoreno i neka se zgraža tko to hoće. Jedini uvjet jest sloboda i nezavisnost. (HD, XVI, 183, svibanj – lipanj 1970.; u: J. Jareb, 1982: 452-453)

Jelić je u više navrata, nakon smrti Većeslava Holjevca, javno govorio o izravnim dodirima s ovim istaknutim hrvatskim komunistom, uz naglašavanje međusobne bliskosti njihovih političkih procjena i ostvarivanja određene suradnje.

U srpnju 1970., neposredno nakon Holjevčeve smrti, u tekstu „In memoriam. General Većeslav Holjevac“ Jelić je u *Hrvatskoj Državi* napisao i sljedeće:

Slobodna Hrvatska će Većeslavu Holjevcu podići zasluženi spomenik. Mi ćemo onda moći više reći o našoj političkoj suradnji. Moralna nam je dužnost, unatoč pravila političke igre već danas hrvatskoj javnosti reći,

da je Veco bio jedan od stupova Bloka za Novu Hrvatsku. (HD, XVI, 184, lipanj – srpanj 1970.; u: J. Jareb, 1982: 413)

Tu bliskost Jelića i Holjevca isticao je Jelić i sredinom prosinca 1970. u drugome otvorenom pismu koje je Jelić uputio Vladimiru Bakariću, jednomu od protivnika i kasnijih rušitelja Hrvatskoga proljeća. Jelić ja napisao Bakariću:

Vidite, meni je general Holjevac rekao [...] kako je taj hrvatski partizanski pokret izdan, sasvim izdan u Topuskom [u svibnju 1944., na trećem zasjedanju ZAVNOH-a; usp. Kisić Kolanović, 1996: 81-131] [...] On mi je spominjao i Vas, u tom kontekstu. I onda smo razgovarali o Bleiburgu. I opet je spominjao Vas, kao polit-komesara [...] I onda smo stvorili jednu pluralističku frontu, Narodnu frontu, i znate družu Bakariću, u toj fronti prednjače – kod kuće, hrvatski komunisti! (J. Jareb, 1982: 474-475)

Prije toga, sredinom veljače 1970., Jelić je u povodom 10. sjednice CKSKH uputio prvo otvoreno i opsežno pismo Bakariću, Centralnomu komitetu Saveza komunista Hrvatske i cjelokupnom članstvu SK-a, u kojem ih poziva na „svehrvatsko narodno izmirenje“. U pismu navodi mnoštvo činjenica koje teško optužuju Bakarića, Tita i mnogo drugih čelnika komunističke strukture u Hrvatskoj i cijeloj Jugoslaviji, ali u interesu budućnosti hrvatskoga naroda kaže:

...mi smo spravni i pripravnici za jedan ozbiljan razgovor u svako vrijeme! Mi pružamo ruku poučeni svakim danom tragedijom hrvatskog naroda na „europskim bespućima“ [...] Naš je dakle poziv upućen prvenstveno mladim neopterećenim generacijama, ali i svim ljudima dobre volje [...] Da ne budemo nigdar više predvodnici bilo protiv Istoka ili Zapada, već gospodari u svojoj kući... (HD, XVI, 180, veljača – ožujak 1970.; u: J. Jareb, 1982: 440-443; o problemu odnosa B. Jelića prema V. Bakariću v. Mujadžević, 2011: 282-284, 293)

Međutim raspleti mnoštva važnih međunarodnih događaja tijekom 1970. i 1971. godine te slom Hrvatskoga proljeća nisu nimalo išli u prilog tada očekivanomu brzom postizanju političkih ciljeva nove koncepcije Jelića i HNO-a. Primjerice na tragu „nove njemačke istočne politike“ u kolovozu 1970. u Moskvi je potpisan sovjetsko-njemački ugovor o

priznavanju postojećega stanja i nenarušivosti državnih granica u Europi, a u listopadu iste godine Jugoslaviju je posjetio predsjednik SAD-a (R. Nixon).

Potom, nakon iznenadne objave američko-kineske suradnje (sredinom srpnja 1971.), Sovjetski je Savez promijenio mnoge odrednice svoje vanjske politike pa je tako u potpunosti postao zainteresiran za *status quo* u jugoistočnoj Europi. To se javno potpuno očitovalo u rujnu 1971., kada je sovjetski čelnik Leonid Brežnjev službeno posjetio Jugoslaviju, što je značilo potporu očuvanju i Jugoslavije i postojećega režima (usp. Vukadinović, 2001; Kissinger, 1981).

Ubrzo nakon toga (u listopadu 1971.) u Hrvatskoj su održani veliki vojni manevri jugoslavenske vojske („Sloboda 71“), a početkom prosincu 1971. započeo je otvoreni i sveobuhvatni obračun jugoslavenskoga režima s Hrvatskim proljećem. Tako je Sovjetski Savez prestao biti uporište od kojeg je Jelić mogao očekivati brze pragmatične rezultate, a isto je bilo i sa suradnjom Jelića i poraženih političkih snaga Hrvatskoga proljeća, osobito poraženih komunističkih struktura.

No Jelić je i nadalje, sve do svoje iznenadne smrti (potkraj svibnja 1972.), zagovarao političku koncepciju „elastične“ suradnje sa svima koji mogu pridonijeti hrvatskoj državnoj samostalnosti. To je također uključivalo nastavljanje preoblikovane suradnje i sa Sovjetskim Savezom i s državotvornim hrvatskim komunistima.

Jelić je s jednakim osnovnim ciljem nastavio intenzivno javno djelovati. U brojnim gradovima, u više država, Jelić i HNO organizirali su prosvjede iseljenih Hrvata protiv represije koju je jugoslavenski komunistički režim provodio nad proljećarima, a Ujedinjenim narodima, SAD-u, SSSR-u i drugima upućivani su uzaludni pozivi za pomoć (usp. J. Jareb, 1982: 516-528).

Jelić je, iako teško ranjen u atentatu, putovao i među hrvatske iseljenike u obje Amerike prikupljajući novčane priloge za Hrvatsko Revolucionarno Vijeće (HRV) i „u revolucionarne svrhe“. U siječnju 1972. u Luxemburgu je pod Jelićevim predsjedanjem održana sjednica HRV-a na kojoj je osnovan „HRVATSKI REVOLUCIONARNI SUD“ koji je trebao „raditi na prikupljanju dokumenata i dokaza stupnja krivice

pojedinih izdajnika i ‘prodanih duša’ i marioneta u rukama velikosrpskih ekspanzionista i fašista. Već na prvoj radnoj sjednici raspravljano je, na temelju skupljenih dokumenata, o protuhrvatskoj prljavoj raboti renegata svog naroda Josip Broza Tita i Vladimira Bakarića. Sakupljeno je dovoljno činjenica i dokaza, da se i jedan i drugi osude na smrt.“ (HD, XVIII, 202, siječanj – veljača 1972.; u: J. Jareb, 1982: 520-521)

Sredinom travnja 1972. u Münchenu pred četiri do pet tisuća Hrvata Jelić je održao svoj posljednji javni govor koji je trajao sat i pol i u kojem je prema pisanome izvješću „naglasio, da hrvatski narod ne vežu nikakve tradicionalne ideološke veze ni s kim i da je hrvatski narod jednom za uvijek obračunao sa svojim bezuslovnim i sterilnim duhovnim satelitstvom, koje ga je sputavalo u slobodi političke akcije, a pogotovo stoga, što baš ti krugovi danas otvoreno stoje na strani naših neprijatelja t.j. na strani velikosrpskog Beograda i Titovog srbokomunističkog režima“ (HD, XVIII, 206, svibanj – lipanj 1972.; u: J. Jareb, 1982: 525).

Nekoliko tjedana kasnije, 31. svibnja 1972., Jelić je iznenada umro, najvjerojatnije od atentata trovanjem. Znakovito je što službeno izvješće njemačkih patologa o uzroku smrti nikada nije bilo objavljeno (usp. J. Jareb, 1982: 528-534).

I prije trovanja na Jelića su jugoslavenske tajne službe više puta pokušavale izvršiti atentat (usp. J. Jareb, 1982: 575-584), a u bombaškome pokušaju u svibnju 1971. Jelić je bio teže ranjen (usp. J. Jareb, 1982: 493-498). Nakon ranjavanja, a na temelju dobivenih informacija i vlastitih procjena Jelić je pisao prijateljima: „Stvar je međutim takova, da će oni ponovno pokušati i teško se je braniti od nečesa, što ne znam, gdje i kako je pripremano.“ (J. Jareb, 1982: 494) Nešto kasnije, očito imajući nove spoznaje, tražio je pomoć prijatelja navodeći:

Ovdje (je) 100 posto gore nego na fronti [...] ovo pismo šaljem u Austriju po posebnom kuriru (jer se ovdje sve kontrolira i sve saznaje Beograd) [...] poruči njemačkoj vladi, da se ovakova nešto može događati samo s njezinim znanjem i nehajom, pa je za to pravite kolektivno, njemačku vladu i svakog pojedinog, posebno odgovornima za sve, ako se meni što dogodi. (J. Jareb, 1982: 495-496)

O ovome, kao i o drugim tematskim aspektima koji su naznačeni u ovome radu, posve jasno svjedoči i „Okružno uputstvo“ koje je (28. kolovoza 1970.) jugoslavensko ministarstvo vanjskih poslova (Državni sekretarijat za inostrane poslove – DSIP) – „u vezi preporuka Kabineta Predsednika Republike i SIV-a“ – uputilo „ambasadama i drugim pomoćnim organima predstavljanja SFRJ“. Preslika toga izvornog dokumenta tada je objavljen u *Hrvatskoj Državi* (HD, XVI, 186, listopad – studeni 1970.; i u: J. Jareb, 1982: 477).

„Uputstvo“ je bilo „instrukcija“ jugoslavenskim diplomatskim predstavništvima za „dopunsko poduzimanje mera u svrhu što efikasnije kontrole jugoslavenskih gradjana, kao i emigrantskih neprijateljskih organizacija [...] Ovo se posebno odnosi na tzv. Hrvatski narodni odbor [...] čije je delovanje posebno opasno zbog kolaboracije sa staljinističkim snagama u SSSR-u [...] Pomenuta je organizacija kontaktirala i neke grupe klasnog neprijatelja u zemlji.“

U „Uputstvu“ se navodi da će i „Služba Državne Bezbednosti sa svoje strane da poduzme izvesne tehničke korake“ te da „posebno povoljna klima delovanja je nastupila u Saveznoj Republici Nemačkoj, sa čijim organima smo ugovorili najtešnju suradnju u cilju likvidacije emigrantskih organizacija [...] Naša zemlja očekuje da će slične mere poduzeti i druge zemlje.“

Na kraju „Uputstva“ „skreće se pažnja organima predstavljanja SFRJ da nedozvole mešanje pojedinih republičkih organa. Sličan pokušaj učinili su neki organi SR Hrvatske [...] Ovakva protivzakonita praksa otežava rad i koordinaciju saveznih organa, a ima i izvesne političke implikacije zbog utvrdjene saradnje tzv. Hrvatskog narodnog odbora sa nekim društvenopolitičkim licima u Hrvatskoj.“

Zaključak

Stvarni protujugoslavenski potencijal Jelićeva političkoga djelovanja očigledno je u potpunosti bio poznat jugoslavenskomu režimu koji je stoga protiv njega desetljećima poduzimao složene destruktivne akcije: od svih vrsta političkih i obavještajnih djelovanja do fizičke likvidacije.

Uostalom Jelić je bio jedan od 80-ak istaknutih državotvornih hrvatskih iseljenika koji su pogubljeni u atentatima što ih je organizirao jugoslavenski komunistički režim (v. Vukušić, 2002; J. Jareb, 1982: 571-584).

Jelić je u svakome pogledu bio središnja osoba HNO-a te je njegovom fizičkom likvidacijom jugoslavenski režim postigao određene ciljeve: marginalizaciju HNO-a kao organizacije i donekle neutralizaciju političkoga programa koji je desetljećima personificirao i intenzivno provodio Jelić. Taj je program, kao što je pisao i sâm Jelić, bio protivan temeljnim interesima komunističke Jugoslavije, ali i interesima mnoštva država i institucija međunarodne zajednice koje su sudjelovale u stvaranju Jugoslavije i zaštiti njezina opstanka.

Zanimljivo je naglasiti kako je velika većina čelnih struktura u ostalim državotvornim političkim organizacijama hrvatskoga iseljeništva pokazivala vrlo malo ili nimalo razumijevanja za Jelićeva obrazloženja glede pragmatizma političke suradnje sa Sovjetskim Savezom, usprkos njegovu golemu ugledu i trudu. Pogotovo i priori nisu pristajali sudjelovati u operativnome provođenju takva političkoga programa. No za Jelića je bila prilično povoljnija situacija glede širine iseljeničke spremnosti za hrvatsku državotvornu suradnju s dijelom komunista u Hrvatskoj.

I u jednome i u drugome slučaju posebnu sklonost za suradnju s Jelićem pokazivali su različiti krugovi „hrvatske ljevice“ koje je Jelić okupio (ili su se oni okupljali oko Jelića), posebice od jeseni 1969. godine. No to je također podtema koja je do sada vrlo malo poznata i istražena, a donekle ju je naznačio J. Jareb u dijelu navedene knjige (J. Jareb, 1982: 539-563).

Za buduća je istraživanja zanimljivo navesti još dvije važne i za sada istraživački potpuno zanemarene činjenice iz najnovije hrvatske povijesti. Prva je činjenica da je 1992. godine HNO postao pridruženi član Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) kao vladajuće stranke u Republici Hrvatskoj. Druga je činjenica da je – zahvaljujući, između ostaloga, i posredovanju HNO-a i protivno svim tadašnjim procjenama i očekivanjima – Ruska Federacija već 17. veljače 1992. priznala Republiku Hrvatsku, što je bilo iznimno brzo i čak pedesetak dana prije SAD-a (usp. Krolo, 2009: 399-405).

Gledajući cjelovito, bjelodano je kako Jelić ni u jednome razdoblju svojega intenzivnoga 52-godišnjeg političkog djelovanja (od toga 43 godine u iseljeništvu) nije odstupio od suverene hrvatske države kao svojega temeljnog političkog cilja. Sukladno tomu cilju Jelić je nastojao što dosljednije podređivati i vršiti (pre)oblikovanja koncepcije svoga političkog djelovanja i djelovanja organizacija kojima je pripadao. U toj se dosljednosti može objektivno razumijevati osnivanje HNO-a i sva razdoblja djelovanja HNO-a pod Jelićevim vodstvom.

Povijesno značenje realističkoga pristupa Jelića u novoj koncepciji jest u tome što je riječ o suvremenome temelju suverenističke hrvatske nacionalne politike u kojoj je jasno određena hijerarhija hrvatskih nacionalnih interesa i nacionalnih vrijednosti te je politička razboritost zamijenila dotadašnje političko romantičarstvo i hrvatski kompleks manje nacionalne vrijednosti (usp. Jurčević, 2001), koji su bili desetljećima prevladavajući i u domovini i hrvatskome iseljeništvu. Ta je nova koncepcija na općoj hrvatskoj nacionalnoj političkoj razini postala posebice razvidna potkraj 80-ih i početkom 90-ih godina u zajedništvu domovinske i iseljene Hrvatske tijekom povijesnoga procesa uspostavljanja i obrane samostalne države Republike Hrvatske.

Stoga je djelovanje HNO-a od 1965. do 1972. kudikamo najvažnije razdoblje ove organizacije i općenito vrhunac polastoljetnoga hrvatskog državotvornog djelovanja Branimira Jelića.

Izvori i literatura

- AKMADŽA, M. (2008 i 2010) *Crkva i država*, svezak 1 i 2, Slavonski Brod: Institut za hrvatsku povijest.
- BEGIĆ, M. K. (1986) *Ustaški pokret 1929-1941*, Buenos Aires: Ustaša.
- ČIZMIĆ, I. – SOPTA, M. – ŠAKIĆ, V. (2005) *Iseljena Hrvatska*, Zagreb: Golden marketing Tehnička knjiga i Institut za društvena istraživanja „Ivo Pilar“.

- DABČEVIĆ-KUČAR, S. (1997) *71. Hrvatski snovi i stvarnost*, Zagreb: Interpublic.
- *Hrvatska Država* (HD), glasilo HNO-a, München.
- *Izvještaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove*, (1972) Zagreb: Centralni komitet SKH; dokument u cijelosti objavljen u ŠOŠIĆ, H. (1997) *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, Zagreb: Školske novine, str. 7. – 210.
- JAREB, J. (1982) *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, Cleveland (USA), Mirko Šamija.
- JAREB, M. (2006) *Ustaško-domobranski pokret, od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb: Školska knjiga.
- JURČEVIĆ, J. (2001) „Upravljačke elite u suvremenoj hrvatskoj povijesti“, u: ČENGIĆ, D. – ROGIĆ, I. (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija*, Zagreb: Institut Ivo Pilar, str. 79. – 94.
- KISIĆ KOLANOVIĆ, N. (1996) *Hebrang, iluzije i otrežnjenja*, Zagreb: Institut za suvremenu povijest.
- KISSINGER, H. (1981) *Memoari*, Zagreb: Vjesnik i Mladost.
- KROLO, T. (2009) *Hrvatski politički emigrant 1941.-1991.*, Zagreb: vlastita naklada.
- MUJADŽEVIĆ, D. (2011) *Bakarić*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Podružnica Slavonski Brod.
- *Preporod hrvatskih sveučilištaraca* (1971), posebno izdanje časopisa *Kritika*, svezak 8, Zagreb: Matica hrvatska.
- RADELIĆ, Z. (2006) *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga.
- SPEHNJAK, K. (2002) *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945. - 1952.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest te Dom i svijet.
- ŠOŠIĆ, H. (1997.) *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971.*, Zagreb: Školske novine.

- TRIPALO, M. (1990) *Hrvatsko proljeće*, Zagreb: Globus.
- Vukadinović, R. (2001) *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Zagreb: Agencija za komercijalnu djelatnost.
- Vukušić, B. (2002) *Tajni rat UDB-e protiv hrvatskog iseljništva*, Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva.